

KAFKASYA'DA KONUŞULAN TÜRK LEHÇELERİ

Doç. Dr. Ufuk TAVKUL
Kırım Dergisi, 15 (57), 2006, 38-49.ss.

Kafkasya'daki Türk lehçeleri bahsine geçmeden önce, Kafkasya'nın tarihî, etnik ve kültürel sınırlarını çizerek, burada yaşamakta olan çok çeşitli halklar mozaiği içinde Türk kökenli halkların ve onların konuştukları lehçelerin belirlenmesi, konunun ana hatlarının sınırlandırılması ve daha iyi anlaşılması açısından gereklidir.

Tarih, dil, kültür araştırmaları açısından *Kafkasya* siyasî veya fizikî bir coğrafya parçasının adı değil, bölgenin binlerce yıllık tarihi içerisinde etnik ve sosyolojik süreçler sonucunda oluşmuş ve şekillenmiş etnik ve sosyo-kültürel bir coğrafyanın adıdır. Kafkasya, Karadeniz kıyılarındaki Abhazlar, Adigeler (Çerkesler), Orta Kafkaslardaki Karaçay-Malkarlılar, Osetler, Doğu Kafkaslardaki Çeçen-İnguşlar ve Hazar Denizi kıyılarına doğru uzanan Dağıstan'daki Avarlar, Lezgiler, Kumuklar, Dargılar, Laklar, Tabasaranlar gibi yüzlerce yıldan beri ortak "Kafkas Kültürü" etrafında birleşmiş ve kader birliği etmiş Kafkasya halklarının yaşadıkları bölgenin tarihî adıdır. Kafkasya'nın kuzeyinde günümüzde Rusya Federasyonu toprakları uzanırken, güneyinde de "Kafkas Ötesi" adı verilen coğrafyada Gürcistan ve Azerbaycan ile komşudur.

Kafkasya halkları 3 ana dil ailesine mensup ondan fazla dilin yaklaşık elli kadar diyalektinde konuşurlar. Eski Yunan, Roma ve Bizans kaynaklarında Kafkasya'da 300 kadar dil konuşulduğu, Romalıların Kafkasyalılarla ticaret yapabilmek için 130 tercüman kullandıkları, Arap seyyahlarının Kafkasya'ya *Diller Dağı* anlamına gelen *Cebel es-sine* adını verdikleri bilinmektedir (Baddeley 1989: 22).

Kafkasya halklarının günümüzde konuştukları dilleri sınıflandıracak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

I-KAFKAS DİLLERİ

1-Abhaz-Adige Dilleri (Batı Kafkaslarda)

Abhaz, Abaza, Şapsığ, Bjeduğ, Jane, Besleney, Abzeh, Hatkoy, Temirgoy (Kemirguey), Natuhay, Kabardey halkları tarafından konuşulur.

2-Çeçen-Lezgi Dilleri (Doğu Kafkaslarda)

Çeçen-İnguş, Lezgi, Avar, Lak, Dargı, Tabasaran, Rutul, Tsahur, Agul halkları tarafından konuşulur.

II- TÜRK DİLLERİ

1-Karaçay-Malkar (Orta Kafkaslarda)

2-Kumuk (Dağıstan'da)

III- İRAN DİLLERİ

1-Oset (Orta Kafkaslarda)

2-Tat (Dağıstan'da)

Türk dili Kafkasya halkları arasında iki Türk lehçesi ile temsil edilmektedir. Bunlardan biri Kafkasların doğusunda yer alan Dağıstan bölgesinin en eski sâkinlerinden biri olan Kumuk Türklerinin lehçesidir. Diğeri ise Orta Kafkasların en sarp ve yüksek dağları arasındaki vadilere sığınarak yüzlerce yıldan beri burada yaşamakta olan Karaçay-Malkar Türklerinin konuştuğu Türk lehçesidir.

Kumuklar ve Karaçay-Malkarlılar birer etnik grup olarak Kafkasya'ya dışardan gelmiş iki halk değil, etnogenezlerini veya etnik oluşumlarını Kafkasya'nın kendine özgü tarihî ve sosyo-kültürel süreçleri içinde meydana getirip tamamlamış, dolayısıyla tarihî Türk etnik kimliğine ve diline sahip oldukları kadar, yüzyıllar boyunca karışıkları ve ortak bir etnik ve kültürel kimlik meydana getirdikleri diğerk Kafkas toplumları ile aynı kültürü ve kaderi paylaşan iki Kafkas halkıdır.

Kafkasya'da teşekkül eden bu iki Türk lehçesinden başka, Kafkasya sınırları içinde yerleşme ve yayılma imkânı bulan iki Türk lehçesi daha vardır. Bunlardan biri Kafkasya'nın kuzeyinde yer alan düzlüklerde çeşitli bölgelere serpiştirilmiş bir halde yaşayan Nogay Tatarlarının dili olan Nogayca, diğeri ise Kafkas Ötesi'ndeki Azerbaycan topraklarından Kafkasya'nın Dağıstan bölgesine, Hazar denizi kıyısında kurulmuş olan Derbent şehri civarına ticaret amacıyla gelip yerleşmiş Azerilerin dili olan Azericedir.

Nogayların bir kısmının Kafkasya ve çevresindeki topraklara Ruslar tarafından yerleştirilmeleri 18. yüzyılın ikinci yarısında gelişen siyasî olaylar neticesinde gerçekleşmiştir. Batı Kafkaslarda, Kuban Irmağı'nın aşağı taraflarında Çerkeslerin kuzeyindeki düzlüklere yerleştirilen Nogayların bir kısmı da Stavropol Eyaleti topraklarına ve Dağıstan'ın kuzeyinde Nogay bozkırı olarak adlandırılan bölgelere dağıtılmış, böylece Nogaylar Kafkas halklarına komşu olarak yaşamaya başlamışlardır.

Nogayca Türk lehçelerinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Nogay alt grubuna dahil bir Türk lehçesidir. Bu gruba Nogayca ile birlikte Kazakça ve Karakalpakça da dahildir (Baskakov 1966: 280). Gramer yapısı ve kelime hazinesi açısından Orta Asya'da konuşulan Karakalpak Türkçesi ile Nogay Türkçesi arasında büyük benzerlik vardır. Kafkasya çevresinde konuşulmakta olan Nogay Türkçesi üç diyalekte ayrılır. Kara Nogay diyalekti Dağıstan'ın kuzeyindeki geniş düzlüklerde yer alan Nogay bölgesinde, Kuma ve Terek ırmaklarının aşağı kısımlarında konuşulur. İkinci diyalekt Asıl Nogayca olarak adlandırılır ve Stavropol bölgesinin Açıkulak, Neftekumsk gibi Nogay yerleşim yerlerinde konuşulur. Ak Nogay diyalekti ise Kuban ırmağının aşağı kısımlarında, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti sınırları içindeki Nogaylar ile Mineralny Vodi bölgesi sınırları içindeki Kanglı köyünde yaşayan Nogaylar tarafından konuşulur. Kara Nogay ve Asıl Nogay diyalektleri birbirine oldukça yakınken, Ak Nogay diyalektinde Karaçay Türkçesinin etkisi görülmektedir.

Nogaylar Kafkasya'ya son birkaç yüzyıl içinde siyasî kararlar neticesinde getirilip yerleştirildikleri için Kafkas Kültürü sahasına mensup Kafkasya halkları arasında yer alamamışlar, bu sebeple dillerinin Kafkas halkları ve Kafkas kültürü üzerindeki etkisi zayıf olmuştur. On iki hayvanlı Türk takviminde kullanılan bazı hayvan adları Nogaycadan Çerkes ve Abaza dillerine girmiştir. Bunlar, Çerkes ve Abaza takvimlerinde “sığır” yılı anlamına gelen “sıyır”, “maymun” yılı anlamına gelen “meşin”, “ejder” yılı anlamına gelen “ulu” sözleridir (Kereytov 1989: 93).

Kafkasya'nın güney-doğu sınırlarına komşu olan Azeri Türkçesi, Dağıstan'ın güney bölgelerinde konuşulan Lezgi, Tabasaran, Buduh, Krız, Hinalug, Udi, Rutul, Tsahur, Avar ve Lak dillerini önemli ölçüde etkilemiştir. (Cidalayev 1982: 11).

Orta Çağlarda Derbent bölgesi ve Derbent şehri Dağıstan'ın ekonomik merkezi durumundaydı. Dağıstan halklarının Kafkas Ötesindeki Azerbaycan ile olan ticaret bağlantılarının kurulduğu bir merkez olan Derbent, kültürel temas ve etkileşimde de önemli bir rol oynuyordu. Dağıstan halkları Derbent üzerinden Kuba, Şamahı, Bakü, Gence gibi Azeri şehirlerine ticaret amacıyla gidebiliyorlardı. Bu ticarî-ekonomik faaliyetler halklar arasında sosyo-kültürel temaslara ve etkileşimlere de yol açıyordu.

Ticarî-ekonomik faaliyetleri sırasında Kumuk ve Azeri Türkçelerini kullanmak zorunda kalan Dağıstan halkları bu çift dilliliğin etkisiyle kendi dillerine Kumukça ve Azerice unsurları alarak benimsemişlerdi. Sözelimi Dağıstan'ın mahallî dillerinden Lak dilinde Azerice şu sözlere rastlanıyordu:

kari "ihtiyar kadın", *kuca* "ihtiyar, koca", *dulama* "dönüş, viraj", *cigir* "çıgır, patıka", *igir* "yiğit", *yuh* "yok, hayır" (Abdullayev 1982: 76).

Laklar küfür ve hakaret için de Azerice sözler kullanıyorlardı:

aski duşman "eski düşman", *kara yezid* "kara yezid", *aşak* "eşek", *kupayugli* "köpek oğlu", *imansiz* "imansız" (Abdullayev 1982: 78).

Lak dilinde Azerice zarflara da sık rastlanırdı:

sayki "hemen hemen, aşağı yukarı", *hurmatiçun* "hürmet için", *hatiriçun* "hatır için", *ayzan* "her zaman, daima" < eyzan Ar. ايضاً, *ancag* "ancak", *ahirdan* "nihayet" < Az. ahirda < Ar. آخر, *başttan* "büsbütün, tamamıyla" < Az. baştan başa, *guj balag* "güç belâ", *gamaşa* "her zaman, daima" < Az. her zaman < Fars. همیشه

Ancak Dağıstan halklarını ve dillerini asıl etkileyenler, yüzlerce yıldan beri onlarla birlikte yaşayan, etnik ve kültürel açıdan onlarla bütünleşen Kumuk Türkleri olmuştur. Kumuk Türkleri gerek Dağıstan'ın gerekse bütün Kafkasya'nın siyasî ve kültürel hayatında son derece önemli bir yere sahip halklardan biridir.

Dağıstan'ın Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Karabudahkent, Kayakent, Kaytak kasaba ve bölgelerinde yaşamakta olan Kumuk Türklerinden bazı etnik gruplar da Çeçenistan'ın Gudermes ilçesi ile Kuzey Osetya'nın Mozdok ilçelerinde yaşamaktadırlar.

Kumuk Türklerinin tarihî ve etnik kökenleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir: Kumuklar arasındaki yaygın inanış onların Kafkasya Hunlarının ve Hazarlar'ın ahfadı ve mirasçısı olduklarıdır. Ancak Kumuk tarihi ve dilini inceleyen yabancı araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. 19. yüzyıl başlarında Kafkasya'da araştırmalar yapan Macar dilbilimcisi Klaproth Kumukları Hazarların torunları olarak kabul etmekle birlikte, Vambery ve W. Barthold gibi bilim adamları Kumukların kökenini Kazi-Kumuklar arasında aramışlardır. Kendilerine Lak adını veren, komşu halklar tarafından Kazi-Kumuk adıyla tanınan bu Dağıstan halkından bazı grupların dağlardan ovalara inerek burada yaşamakta olan Türk boylarına karışıp Türkleştiklerini ve onlara Kumuk adını verdiklerini ileri süren bu bilim adamlarının görüşlerine karşılık, Kumuk Türkçesi üzerine çalışmalarıyla tanınmış olan Bekir Çobanzâde Kumukların Hazarlar zamanında bu bölgeye yerleştiklerine hükmetmenin mümkün olmayacağı ve bunların Karaçay-Malkar ve Kırım Türklerinden ayrılmış bir boy oldukları kanaatine varmaktadır. Onun bu görüşüne katılan ünlü Rus Türkolog A. Samoyloviç de Karaçay-Malkar Türklerinin olduğu gibi, Kumukların da Türklerden önce bölgede yaşayan Kafkasya yerlilerinin Türkleşmesi

neticesinde teşekkül eden karışık bir kabile olduğu hakkında N.Y. Marr'ın ileri sürdüğü nazariyeyi kabul etmektedir (Bala 1970: 986).

Kumuk Türkçesi Türk lehçelerinin Kuzeybatı-Kıpçak grubuna dahildir. Kıpçak grubuna dahil olmakla birlikte Kumukça'da Oğuz Türkçesinin özellikleri de önemli ölçüde görülmektedir. Kumuk Türkçesi üç ana diyalekte ayrılmaktadır. Bunlar kuzey (Hasavyurt), orta (Buynaks) ve güney (Haydak) diyalektleridir. Hasavyurt diyalekti Hasavyurt şehri ile Aksay, Endirey, Kostek, Şamhalyangiyurt, Babayurt, Hamamatyurt, Botayurt gibi yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır. Buynaks diyalekti eski adı Temirhan Şura olan Boynak kentinde ve Kâfirkumuk, Halimbekavul, Atlanavul, Nijniy Kazanişçe, Buglen, Nijniy Cengutay, Kapçıgay, Erpeli gibi yerleşim yerlerinde konuşulmaktadır. Haydak diyalekti ise Derbend çevresinde Macalis, Kayakent, Yangıkent, Başlıkent gibi yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır. Kumuk yazı dili daha çok Hasavyurt diyalektine dayanmaktadır (Eren 1975: 350). Kumuk Türkçesi Avar, Lezgi, Lak, Dargı, Çeçen-İnguş gibi Türk kökenli olmayan ve her biri farklı dillerde konuşan çeşitli Kafkasya halkları arasında ortak anlaşma dili olarak yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. 1918 yılında kurulan ve Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar bütün Kafkasya halklarını içine alan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak da Kumuk Türkçesi kabul edilmiştir. Bu cumhuriyetin Sovyetler tarafından ortadan kaldırılmasının ardından Dağıstan bölgesinde kurulan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak yine Kumuk Türkçesi kabul edilmiştir (Aliyev 1995: 71).

Kumuk Türkçesi Kafkasya halklarından Avar, Lezgi, Lak ve Çeçenlerin dillerini etkilemiş, bu dillere Kumuk Türkçesinden pek çok kelime girip yerleşmiştir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki kelimeleri verebiliriz:

Avar Dilindeki Kumuk Türkçesi Kelimeler

ahterek 'kavak' (Avar) < *akterek* (Kumuk), *arhan* 'kement' (Avar) < *arkan* (Kumuk), *ariş* 'araba oku' (Avar) < *ariş* (Kumuk), *avlah* 'bozkır, step' (Avar) < *avlak* 'kır' (Kumuk), *aygir* 'aygır' (Avar) < *aygir* (Kumuk), *aytiv* 'darbı mesel, atasözü' (Avar) < *aytiv* (Kumuk), *baca* 'bacanak' (Avar) < *baca* (Kumuk), *badirjan* 'domates' (Avar) < *badirjan* (Kumuk), *bagır* 'bakır' (Avar) < *bagır* (Kumuk), *balçik* 'balçık, çamur' (Avar) < *balçık* (Kumuk), *baru* 'duvar' (Avar) < *baru* (Kumuk), *başbu* 'dizgin' (Avar) < *başbav* (Kumuk), *başlih* 'başlık' (Avar) < *başlık* (Kumuk), *başmak* 'ayakkabı' (Avar) < *başmak* (Kumuk), *bayrak* 'bayrak' (Avar) < *bayrak* (Kumuk), *bayramku* 'bayram' (Avar) < *bayram* (Kumuk), *bejen* 'sepet' (Avar) < *bejen* (Kumuk), *belgili* 'meşhur' (Avar) < *belgili* (Kumuk), *bijag* 'tahıl demeti, ot yığını' (Avar) < *bijak* (Kumuk), *bike* 'prenses, bey kızı' (Avar) < *biyke* (Kumuk), *bolcal* 'vade, müddet' (Avar) < *bolcal* (Kumuk), *buga* 'boğa' (Avar) < *buga* (Kumuk), *çahır* 'şarap' (Avar) < *çagır* (Kumuk), *çakma* 'çizme' (Avar) < *çekme* (Kumuk), *çaptal* 'söğüt' (Avar) < *çaptal* (Kumuk), *çaruh* 'ayakkabı' (Avar) < *çarık* (Kumuk), *çelek* 'fiçi, tekne' (Avar) < *çelek* 'kova' (Kumuk), *çerlevuk* 'findık' (Avar) < *çertlevük* (Kumuk), *çoyen* 'dökme kazan' (Avar) < *çoyun* (Kumuk), *çum* 'kızılçık' (Avar) < *çum* (Kumuk), *dazu* 'sınır' (Avar) < *dazu* (Kumuk), *egev* 'eğe' (Avar) < *egev* (Kumuk), *eltir* 'kuzu derisi' (Avar) < *eltir* (Kumuk), *es* 'hafıza' (Avar) < *es* (Kumuk), *gama* 'gemi' (Avar) < *gema* (Kumuk), *garabaş* 'köle, cariye' (Avar) < *karavaş* (Kumuk), *gegey* 'tekerlek parmağı' (Avar) < *gegey* (Kumuk), *gilih* 'huy, karakter' (Avar) < *kılık* (Kumuk), *giy* 'tezek' (Avar) < *kıy* (Kumuk), *giyinko* 'emek' (Avar) < *kıyın* (Kumuk), *golbas* 'imza' (Avar) < *kol bas-* (Kumuk), *gutha* 'güğüm' (Avar) < *kutka* (Kumuk), *gutuh* 'kutu' (Avar) < *kutuk* (Kumuk), *guy* 'kuyu' (Avar) < *kuyu* (Kumuk), *guyan* 'tavşan' (Avar) < *koyan* (Kumuk), *hala* 'kale' (Avar) < *kala* (Kumuk), *halaç* 'çörek' (Avar) < *kalaç* (Kumuk), *han* 'han' (Avar) < *han* (Kumuk), *haravul* 'gözcü, muhafız' (Avar) < *karavul* (Kumuk), *haz* 'kaz' (Avar) < *kaz* (Kumuk), *hazan* 'kazan' (Avar) < *kazan* (Kumuk), *hazih* 'kazık' (Avar) < *kazık* (Kumuk), *huluh* 'görev, vazife' (avar) < *kulluk* (Kumuk), *humus* 'müzik âleti, saz' (Avar) < *homuz* (Kumuk), *ırgah* 'çengel, kanca' (Avar) < *ırgak* (Kumuk), *ilhi* 'at sürüsü' (Avar) < *yılki* (Kumuk), *itu* 'ütü' (Avar) < *itüv* (Kumuk), *kaçagav* 'haydut, kaçak' (Avar) < *kaçag* (Kumuk), *kamuş* 'kamuş'

(Avar) < *kamuş* (Kumuk), *katala* ‘at sineği’ (Avar) < *katala* (Kumuk), *kirit* ‘kilit’ (Avar) < *kirit* (Kumuk), *lapur* ‘bir kucak dolusu kuru ot’ (Avar) < *lapur* (Kumuk), *oram* ‘sokak’ (Avar) < *oram* (Kumuk), *ordek* ‘ördek’ (Avar) < *ördek* (Kumuk), *paşluh* ‘başlık’ (Avar) < *başlık* (Kumuk), *sayah* ‘avare, serseri’ (Avar) < *sayak* (Kumuk), *silabçi* ‘bakır leğen’ (Avar) < *sılapçı* (Kumuk), *sohda* ‘karaciğerden yapılan bir tür sucuk’ (Avar) < *sokta* (Kumuk), *sorav* ‘soru’ (Avar) < *sorav* (Kumuk), *şavur* ‘salamura’ (Avar) < *şavur* (Kumuk), *tal* ‘söğüt’ (Avar) < *tal* (Kumuk), *tala* ‘düzlük, açıklık’ (Avar) < *tala* (Kumuk), *tam* ‘duvar’ (Avar) < *tam* (Kumuk), *tamança* ‘tabanca’ (Avar) < *tapança* (Kumuk), *tarlav* ‘bahçe’ (Avar) < *tarlav* (Kumuk), *tatavul* ‘hendek’ (Avar) < *tatavul* (Kumuk), *tayi* ‘tay’ (Avar) < *tay* (Kumuk), *tulpar* ‘yiğit, kahraman’ (Avar) < *tulpar* (Kumuk), *tulpar* ‘at cinsi’ (Avar) < *tulpar* (Kumuk), *tutun* ‘tütün’ (Avar) < *tütün* (Kumuk), *uçuz* ‘ucuz, değersiz’ (Avar) < *uçuz* (Kumuk), *urçuh* ‘iğ, kirman’ (Avar) < *urçuk* (Kumuk), *urluh* ‘tohum’ (Avar) < *urluk* (Kumuk), *yabagi* ‘yapağı’ (Avar) < *yabagi* (Kumuk), *yabuşgan* ‘akdiken’ (Avar) < *yabuşgan* (Kumuk), *yalçı* ‘ırgat’ (Avar) < *yalçı* (Kumuk), *yalgav* ‘tava’ (Avar) < *yalgav* (Kumuk), *yalhan* ‘levha, tahta’ (Avar) < *yalkan* (Kumuk), *yasah* ‘haraç, vergi’ (Avar) < *yasak* (Kumuk), *yaşav* ‘hayat’ (Avar) < *yaşav* (Kumuk), *yavluh* ‘başörtüsü’ (Avar) < *yavluk* (Kumuk), *yazih* ‘zavallı, sefil’ (Avar) < *yazık* (Kumuk), *yengilab* ‘hafif’ (Avar) < *yengil* (Kumuk), *yurgan* ‘yorgan’ (Avar) < *yuvurgan* (Kumuk), *yurt* ‘köy’ (Avar) < *yurt* (Kumuk), *yuruh* ‘davranış’ (Avar) < *yoruk* (Kumuk).

Lak Dilindeki Kumuk Türkçesi Kelimeler

arhan ‘kement’ (Lak) < *arkan* (Kumuk), *başlih* ‘başlık’ (Lak) < *başlık* (Kumuk), *bika* ‘hanım’ (Lak) < *biyke* (Kumuk), *cimin* ‘sinek’ (Lak) < *çibin* (Kumuk), *çavah* ‘balık’ (Lak) < *çabak* (Kumuk), *dulpar* ‘at cinsi’ (Lak) < *tulpar* (Kumuk), *kaban* ‘erkek domuz’ (Lak) < *kaban* (Kumuk), *kamuş* ‘kamuş’ (Lak) < *kamuş* (Kumuk), *karaul* ‘gözcü, bekçi’ (Lak) < *karavul* (Kumuk), *karavaş* ‘cariye’ (Lak) < *karavaş* (Kumuk), *kayek* ‘kayık’ (Lak) < *kayık* (Kumuk), *kullugçi* ‘memur’ (Lak) < *kullukçu* (Kumuk), *tuşak* ‘döşek’ (Lak) < *töşek* (Kumuk).

Lezgi Dilindeki Kumuk Türkçesi Kelimeler

aburlu ‘terbiyeli, edepli’ (Lezgi) < *aburlu* (Kumuk), *abursuz* ‘terbiyesiz, edepsiz’ (Lezgi) < *abursuz* (Kumuk), *açuh* ‘açık’ (Lezgi) < *açık* (Kumuk), *agkanat* ‘tatarcık’ (Lezgi) < *akkanat* (Kumuk), *ag-kargış* ‘beddua’ (Lezgi) < *kargış* (Kumuk), *agsakal* ‘yaşlı, lider’ (Lezgi) < *aksakal* (Kumuk), *ajalsuz* ‘ölümsüz’ (Lezgi) < *acalsız* (Kumuk), *ajdagan* ‘ejderha’ (Lezgi) < *ajdaga* (Kumuk), *ajug* ‘hiddet, öfke’ (Lezgi) < *açuv* (Kumuk), *ajuglu* ‘hiddetli, öfkeli’ (Lezgi) < *açuvlu* (Kumuk), *alabaş* ‘beyaz başlı köpek’ (Lezgi) < *alabaş* (Kumuk), *alaguzli* ‘güzel kadın’ (Lezgi) < *alagözlü* (Kumuk), *alaşa* ‘beygir’ (Lezgi) < *alaşa* (Kumuk), *alaş-bulaş* ‘karmakarışık’ (Lezgi) < *alaş-bulaş* (Kumuk), *aldat-* ‘aldatmak’ (Lezgi) < *aldat-* (Kumuk), *almas* ‘elmas’ (Lezgi) < *almas* (Kumuk), *altun* ‘altın’ (Lezgi) < *altun* ~ *altın* (Kumuk), *alver* ‘ticaret’ (Lezgi) < *alber* (Kumuk), *alverçi* ‘tüccar’ (Lezgi) < *alberçi* (Kumuk), *araçi* ‘aracı’ (Lezgi) < *araçi* (Kumuk), *artuh* ‘artık, fazla’ (Lezgi) < *artık* (Kumuk), *aslan* ‘aslan’ (Lezgi) < *aslan* (Kumuk), *aş* ‘pilav’ (Lezgi) < *aş* (Kumuk), *ata-buba* ‘ecdad’ (Lezgi) < *ata-baba* (Kumuk), *azar* ‘hastalık’ (Lezgi) < *azar* (Kumuk), *azarlu* ‘hasta’ (Lezgi) < *azarlı* (Kumuk), *başçi* ‘lider, başkan’ (Lezgi) < *başçi* (Kumuk), *başibuzuk* ‘kalın kafalı’ (Lezgi) < *başibuzuk* (Kumuk), *başluh* ‘başlık’ (Lezgi) < *başlık* (Kumuk), *başmak* ‘ayakkabı’ (Lezgi) < *başmak* (Kumuk), *bike* ‘bey kızı, prenses’ (Lezgi) < *biyke* (Kumuk), *bugaz* ‘gebe, hamile’ (Lezgi) < *buvaz* (Kumuk), *bulah* ‘pınar, kaynak’ (Lezgi) < *bulak* (Kumuk), *bulut* ‘bulut’ (Lezgi) < *bulut* (Kumuk), *burj* ‘vazife, görev, borç’ (Lezgi) < *borç* (Kumuk), *burjlu* ‘vazifeli, görevli, borçlu’ (Lezgi) < *borçlu* (Kumuk), *burma* ‘kırırcık’ (Lezgi) < *burma* (Kumuk), *buy* ‘boy’ (Lezgi) < *boy* (Kumuk), *buyruk* ‘emir, buyruk’ (Lezgi) < *buyruk* (Kumuk), *buz* ‘boz, gri’ (Lezgi) < *boz* (Kumuk), *buzhana* ‘buzluk’ (Lezgi) < *buzhana* (Kumuk), *dug* ‘pirinç’ (Lezgi) < *düğü* (Kumuk), *gerek* ‘gerek, lüzum’ (Lezgi) < *gerek* (Kumuk), *gereksuz* ‘gereksiz, lüzumsuz’ (Lezgi) < *gereksiz* (Kumuk), *guj* ‘güç, kuvvet’ (Lezgi) < *güç* (Kumuk), *gujlu* ‘güçlü, kuvvetli’ (Lezgi) < *güçlü* (Kumuk), *gujsuz* ‘güçsüz, kuvvetsiz’ (Lezgi) < *güçsüz* (Kumuk), *guzetçi* ‘gözcü’ (Lezgi) < *gözetçi* (Kumuk), *guzgu* ‘ayna’ (Lezgi) < *güzgü*

(Kumuk), *iyesi* ‘sahip’ (Lezgi) < *iye* (Kumuk), *iyesisuz* ~ *iyessuz* ‘sahipsiz’ (Lezgi) < *iyesisiz* (Kumuk), *kabah* ‘kabak’ (Lezgi) < *kabak* (Kumuk), *kamçi* ‘kamçı’ (Lezgi) < *kamçi* (Kumuk), *kamiş* ‘kamiş’ (Lezgi) < *kamiş* (Kumuk), *kan* ‘kan’ (Lezgi) < *kan* (Kumuk), *kanlu* ‘kanlı’ (Lezgi) < *kanlı* (Kumuk), *kapu* ‘kapı’ (Lezgi) < *kapu* (Kumuk), *kara* ‘kara, siyah’ (Lezgi) < *kara* (Kumuk), *karavul* ‘bekçi, gözcü’ (Lezgi) < *karavul* (Kumuk), *kargış* ‘beddua’ (Lezgi) < *kargış* (Kumuk), *kaşka* ‘alın beyaz at’ (Lezgi) < *kaşka* (Kumuk), *kat* ‘kat’ (Lezgi) < *kat* (Kumuk), *kaygulu* ‘kaygılı’ (Lezgi) < *kaygılı* (Kumuk), *kaygusuz* ‘kaygısız’ (Lezgi) < *kaygısız* (Kumuk), *kayış* ‘kayış’ (Lezgi) < *kayış* (Kumuk), *kaymah* ‘kaymak’ (Lezgi) < *kaymak* (Kumuk), *kerki* ‘çapa, kazma’ (Lezgi) < *kerki* (Kumuk), *kılıh* ‘karakter’ (Lezgi) < *kılık* (Kumuk), *kızılkuş* ‘doğan, şahin’ (Lezgi) < *kızılkuş* (Kumuk), *kul* ‘köle’ (Lezgi) < *kul* (Kumuk), *kulay* ‘rahat, uygun’ (Lezgi) < *kolay* (Kumuk), *kulaysuz* ‘rahatsız’ (Lezgi) < *kolaysız* (Kumuk), *kullug* ‘vazife, görev’ (Lezgi) < *kulluk* (Kumuk), *kullugçi* ‘vazifeli, görevli’ (Lezgi) < *kullukçu* (Kumuk), *kum* ‘kum’ (Lezgi) < *hum* (Kumuk), *kumluh* ‘kumluk’ (Lezgi) < *humluk* (Kumuk), *kuş* ‘kuş’ (Lezgi) < *kuş* (Kumuk), *tuhum* ‘soy’ (Lezgi) < *tukum* (Kumuk), *tumak* ‘kesik, kuyruğu kesik’ (Lezgi) < *tumak* (Kumuk), *tümen* ‘on bin’ (Lezgi) < *tümen* (Kumuk), *tütün* ‘duman, tütün’ (Lezgi) < *tütün* (Kumuk), *uba* ‘köy’ (Lezgi) < *oba* (Kumuk), *ujag* ‘ev, oda’ (Lezgi) < *oçak* (Kumuk), *ujuz* ‘ucuz’ (Lezgi) < *uçuz* (Kumuk), *usal* ‘kötü, fena’ (Lezgi) < *osal* (Kumuk), *utag* ‘oda’ (Lezgi) < *otav* (Kumuk), *üzden* ‘soylu, asil’ (Lezgi) < *özden* (Kumuk).

Kafkasya’daki Türk dilinin bir diğer temsilcisi Orta Kafkaslarda yaşamakta olan Karaçay-Malkarlılardır. Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin Kıpçak kolunun Kafkasya’daki güney bölümünü meydana getirir. Sovyet Türkologlarından A. N. Samoyloviç’in 1922 yılında Petrograd’da yayınlanan *Nekotorie dopolneniya k klassifikatsi turetskih yazıkov* (Türk Dillerinin Sınıflandırılmasına Bazı İlaveler) adlı eserindeki Türk lehçeleri sınıflamasına göre, Karaçay-Malkar Türkçesi Türk lehçelerinin *z* kolunun *y* bölümünün *tav*, *bol-*, *kalgan* grubuna girer. Buna göre Karaçay-Malkar Türkçesinde eski Türkçe *azak/adak* yerine *ayak*, *tag* (dağ) yerine *tav*, *olmak* yerine *bolmak*, *kalan* yerine *kalgan* biçimleri kullanılır. Bunlardan başka, Karaçay-Malkar Türkçesinde *ben* yerine *men* biçiminin kullanılması, kelime başında *y-* sesinin *c-* sesine dönüşmesi de Kıpçak Türkçesinin özellikleridir.

Karaçay-Malkar Türkçesi, Karaçay-Malkar etnik kimliğinin Kafkasya’da ortaya çıkması gibi, Kafkasya’yı etkileyen tarihî ve sosyo-kültürel süreçler sonucunda bu bölgede doğmuş ve gelişerek yayılmış bir Türk lehçesidir. Karaçay-Malkar Türkçesinin ana kaynağını M.S. 3-4. yüzyıllarda Kafkasya’da hâkimiyet kurmuş olan Hun-Bulgar Türklerinin dili teşkil etmektedir. Son yıllarda Kafkasya’nın Karaçay-Malkar bölgesinde ortaya çıkarılan runik harfli yazıtların dilinin çözülmesi Karaçay-Malkar halkının etnik kökeni ile ilgili bir çok sorunun aydınlatılmasına yardımcı olmuştur. Kuban Bulgarlarına ait olan bu yazıtlar aynı bölgede günümüzde de yaşamaya devam etmekte olan Karaçay-Malkar Türklerinin ilk atalarının Hun-Bulgar Türkleri olduğunu meydana çıkarmıştır (Bayçorov 1989).

Karaçay-Malkar dili ve kültürüne damgasını vuran ikinci Türk kavmi ise 11-14. yüzyıllarda Kafkasya’da büyük bir hâkimiyet kuran Kıpçaklardır. Kafkasya’da Karaçay-Malkar bölgesinde ortaya çıkarılan Kıpçaklara ait arkeolojik eserler, mezarlar ve heykeller Kıpçakların bu bölgenin etnik ve kültürel yapısının oluşmasında oldukça etkili olduklarını belgelemektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesi, günümüzde Rusya Federasyonu’na bağlı iki Kafkas cumhuriyeti olan Karaçay-Çerkesya ve Kabardin-Balkarya’da yaklaşık 320.000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Bunlardan 200.000’i Karaçaylı, 120.000’i de Malkarlılardır.

Oldukça karışık bir etnik yapıya sahip olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde Karaçaylılardan başka Besleney ve Kabardey kabilelerine mensup Adige (Çerkes) halkları, Abazalar, Nogaylar, Ruslar, Rus Kazakları, Osetler ve birkaç köyde Türkçe konuşan Rumlarla, küçük Ermeni kolonileri yaşamaktadır.

Kabardin-Balkar Cumhuriyetinde ise çoğunluğu elinde tutan Kabardey Çerkeslerinin yanı sıra, Ruslar, Malkarlılar, Osetler ve Dağ Yahudisi olarak adlandırılan küçük bir Yahudi kolonisi bulunmaktadır.

Kendilerine *Tavlu* (Dağlı) adını veren Karaçay-Malkarlılar dillerini *Tav til* (dağ dili) ya da *Tavça* (dağca) biçimlerinde adlandırır. Karaçay-Malkar Türkçesi tarihî gelişimi içerisinde iki önemli diyalekte ayrılmıştır. Bunlar “Karaçay-Bashan-Çegem” ve “Çerek” diyalektleri olarak adlandırılırlar (Tavkul 1993: 200).

Halkın büyük bölümünün konuştuğu ve yazı dilinin dayandığı *Karaçay-Bashan-Çegem* diyalekti Karaçay-Çerkes Cumhuriyetinde yaşamakta olan Karaçaylılar ile Kabardin-Balkar Cumhuriyetinin Bashan, Çegem vadilerinde oturan halk tarafından konuşulur. “c” sesinin “sızıcı” “z” sesine, “ç” sesinin sızıcı “ts” sesine dönüşmesi gibi, aslında Oset ve Gürcü-Svan dillerinin fonetik özelliklerini taşıyan *Çerek* diyalekti ise Malkar bölgesinin doğu ucunda, Osetya ve Svanetya bölgelerine sınır komşusu olan dağlık bölgede konuşulmaktadır. Malkar bölgesinin Holam-Bızıngı vadilerinde konuşulan ağız ise Karaçay-Bashan-Çegem ile Çerek diyalektlerinin arasında kalmış ve her iki diyalekten de özellikler taşımaktadır. Bu bölgede özellikle Kabardey Çerkes dilinin fonetik bir özelliği olan “c” sesinin “j” sesine değişmesi hadisesine rastlanır.

Karaçay-Malkar Türkçesi Orta Kafkasların dağlık bölgelerinde konuşulmakla birlikte, etkileşim alanı çok daha geniş bir bölgeye yayılmıştır. Karaçay-Malkarlıların batı ve kuzey komşuları olan Abazalar ve Abzeh, Şapsığ, Besleney, Kabardey gibi Adige (Çerkes) halkları, doğu komşuları olan Osetler ile kısmen Çeçenler, güneybatı komşuları olan Abhazlar ve güney komşuları olan Gürcü-Svanlar Karaçay-Malkar Türkçesinin etkileşim alanına giren halklardır.

Abhaz-Abaza, Adige (Çerkes) ve Oset dillerinde önemli ölçüde Karaçay-Malkar Türkçesi kökenli kültür kelimesi yer almaktadır. Bunlara örnek olarak şu kelimeleri verebiliriz:

Abhaz-Abaza Dillerindeki Karaçay-Malkar Türkçesi Kelimeler

Hayvan Adları

abars ‘pars’ (Abhaz) < *bars* (Karaçay-Malkar), *adombay* ‘yaban öküzü, bizon’ (Abhaz) < *dombay* (Karaçay-Malkar), *akaz* ‘kaz’ (Abhaz) < *kaz* (Karaçay-Malkar), *alaşa* ‘beygir’ (Abaza, Abhaz) < *alaşa* (Karaçay-Malkar), *amlık* ‘eğitilmemiş at’ (Abaza) < *emilik* (Karaçay-Malkar), *apsaska* ‘at sineği’ (Abaza) < *saskı* (Karaçay-Malkar), *arguay* ‘böcek, sinek’ (Abaza) < *urguy* (Karaçay-Malkar), *aslan* ‘aslan’ (Abaza) < *aslan* (Karaçay-Malkar), *cumaran* ‘tarla faresi’ (Abaza) < *cubran* (Karaçay-Malkar), *dacmaka* ‘kaplumbağa’ (Abaza) < *taşmaka* (Karaçay-Malkar), *dombay* ‘yaban öküzü, bizon’ (Abaza) < *dombay* (Karaçay-Malkar), *dudak* ‘toy kuşu’ (Abaza) < *dudak* (Karaçay-Malkar), *kaplan* ‘kaplan’ (Abaza) < *kaplan* (Karaçay-Malkar), *kaz* ‘kaz’ (Abaza) < *kaz* (Karaçay-Malkar), *kıdır* ‘katır’ (Abaza) < *kadır* (Karaçay-Malkar), *kunduz* ‘kunduz’ (Abaza) < *kunduz* (Karaçay-Malkar), *kuv* ‘kuğu’ (Abaza) < *kuv* (Kumuk, Karaçay-Malkar), *kunacın* ‘üç yaşında at’ (Abaza) < *kunacın* (Karaçay-Malkar), *kunan* ‘iki yaşında at’ (Abaza) < *kunan* (Karaçay-Malkar), *tana* ‘dana’ (Abaza) < *tana* (Karaçay-Malkar).

Giyim-Kuşam Adları

abaşmak ‘ayakkabı’ (Abhaz) < *başmak* (Karaçay-Malkar), *agabanak* ‘kapüşonlu keçe pelerin’ (Abhaz) < *gebenek* (Karaçay-Malkar), *başlık* ‘başlık’ (Abaza) < *başlık* (Karaçay-Malkar).

Eşya Adları

açaga ‘çapa’ (Abhaz) < *çaga* (Karaçay-Malkar), *açuan* ‘dökme kazan’ (Abhaz) < *çoyun* (Karaçay-Malkar), *adamg* ‘damga’ (Abhaz) < *tamga* (Karaçay-Malkar), *ahçadaş* ‘şap’ (Abaza) < *açuvtaş* (Karaçay-Malkar), *aitu* ‘ütü’ (Abaza) < *itüv* (Karaçay-Malkar), *akamçi* ‘kamçi’ (Abhaz) < *kamçi* (Karaçay-Malkar), *akançu* ‘kamçi’ (Abhaz) < *kamçi* (Karaçay-Malkar), *akumaan* ‘ibrik’ (Abhaz) < *kumgan* (Karaçay-Malkar), *arkan* ‘kement’ (Abaza) < *arkan* (Karaçay-Malkar), *arşın* ‘arşın’ (Abaza, Abhaz,) < *arşın* (Karaçay-Malkar), *artmak* ‘torba’ (Abaza, Abhaz) < *artmak* ‘heybe’ (Karaçay-Malkar), *aytu* ‘ütü’ (Abaza) < *itüv* (Karaçay-Malkar), *cağuan* ‘hasır’ (Abaza) < *cegen* (Karaçay-Malkar), *canah* ‘kızak’ (Abaza) < *çana* (Karaçay-Malkar), *cargan* ‘hasır’ (Abaza) < *cegen* (Karaçay-Malkar), *çuvan* ‘dökme kazan’ (Abaza) < *çoyun* (Karaçay-Malkar), *çvan* ‘dökme kazan’ (Abhaz) < *çoyun* (Karaçay-Malkar), *damıga* ‘damga’ (Abaza) < *tamga* (Karaçay-Malkar), *kamçi* ‘kamçi’ (Abaza) < *kamçi* (Karaçay-Malkar), *kaphan* ‘tuzak, kapan’ (Abaza) < *kaphan* (Karaçay-Malkar), *kobız* ‘akordeon, müzik âleti’ (Abhaz, Abaza) < *kobuz* (Karaçay-Malkar), *kuibgan* ‘ibrik’ (Abaza) < *kumgan* (Karaçay-Malkar), *solıku* ‘kâse, kadeh’ (Abaza) < *suvluk* (Karaçay-Malkar), *taba* ‘tava’ (Abaza) < *taba* (Karaçay-Malkar), *tarnaviç* ‘tırmık’ (Abaza) < *tırnavuç* (Karaçay-Malkar), *tsaga* ‘çapa’ (Abaza) < *çaga* (Karaçay-Malkar).

Yiyecek-İçecek Adları

akab ‘kabak’ (Abhaz) < *kab* (Karaçay-Malkar), *ayran* ‘ayran’ (Abhaz) < *ayran* ‘yoğurt’ (Karaçay-Malkar), *çagır* ‘şarap’ (Abaza) < *çagır* (Karaçay-Malkar), *dzuzim* ‘üzüm’ (Abaza) < *cüzüm* (Karaçay-Malkar), *harbiz* ‘karpuz’ (Abaza) < *harbuz* (Karaçay-Malkar), *hatık* ‘çörek, bazlama’ (Abaza) < *katık* ‘küçük yuvarlak bazlama’ (Karaçay-Malkar), *kab* ‘kabak’ (Abaza) < *kab* (Karaçay-Malkar), *kuvıt* ‘kavrulmuş mısır unu’ (Abaza) < *kuvut* (Karaçay-Malkar), *yanan* ‘ayran’ (Abaza) < *ayran* (Karaçay-Malkar).

Coğrafi Adlar

atengiz ‘deniz’ (Abhaz) < *tengiz* (Karaçay-Malkar), *beştav* ‘doğu rüzgârı’ (Abaza) < *beştav* (Karaçay-Malkar), *gual* ‘göl’ (Abaza) < *köl* (Karaçay-Malkar), *sirt* ‘yamaç’ (Abaza) < *sirt* (Karaçay-Malkar), *tengiz* ‘deniz’ (Abaza) < *tengiz* (Karaçay-Malkar), *toba* ‘tepe’ (Abaza) < *töbe* (Karaçay-Malkar).

Toplumsal Hayata Dair Kelimeler

abey ‘zengin, varlıklı’ (Abhaz) < *bay* (Karaçay-Malkar), *akralra* ‘devlet’ (Abhaz) < *kıral* < *karal* (Karaçay-Malkar), *atalık* ‘manevî babalık’ (Abaza) < *atalık* (Karaçay-Malkar), *baya* ‘zengin, varlıklı’ (Abaza) < *bay* (Karaçay-Malkar), *cası* ‘yatsı’ (Abaza) < *catsı* (Karaçay-Malkar), *kangaş* ‘istişare, danışma’ (Abaza) < *kengeş* (Karaçay-Malkar), *kıral* ‘devlet’ (Abaza) < *kıral* < *karal* (Karaçay-Malkar), *kunak* ‘dost, misafir’ (Abaza) < *konak* (Karaçay-Malkar), *soga* ‘hediye’ (Abaza) < *savga* (Karaçay-Malkar), *talmaç* ‘tercüman’ (Abaza) < *tılmaç* (Karaçay-Malkar).

Abhaz-Abaza dillerine Karaçay-Malkar Türkçesinden geçen bazı kelimelerde yapım eklerinin de aynı biçimde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Örnek olarak:

amalçı ‘girişken’ (Abaza) < *amalçı* (Karaçay-Malkar), *amalsız* ‘ilgisiz’ (Abaza) < *amalsız* (Karaçay-Malkar), *bergli* ‘belli, açık, meşhur’ (Abaza) < *belgili* (Karaçay-Malkar), *karu* ‘kuvvet’ (Abaza) < *karuv* (Karaçay-Malkar), *karuvsız* ‘kuvvetsiz, çelimsiz’ (Abaza) < *karuvsuz* (Karaçay-Malkar)

Adige-Kabardey (Çerkes) Dillerindeki Karaçay-Malkar Türkçesi Kelimeler

Hayvan Adları

alaşe ‘beygir’ (Adige, Kabardey) < *alaşa* (Karaçay-Malkar), *argay* ‘turnabalığı, somon’ (Kabardey) < *ırgay* (Karaçay-Malkar), *argoy* ‘sivrisinek’ (Adige) < *urguy* (Karaçay-Malkar), *arguey* ‘sivrisinek’ (Kabardey) < *urguy* (Karaçay-Malkar), *aslan* ‘aslan’ (Adige) < *aslan* (Karaçay-Malkar), *aslen* ‘aslan’ (Kabardey) < *aslan* (Karaçay-Malkar), *babış* ‘ördek’ (Kabardey) < *babuş* (Karaçay-Malkar), *bars* ‘pars’ (Kabardey) < *bars* (Karaçay-Malkar), *bigu* ‘boğa’ (Adige) < *buga* (Karaçay-Malkar), *cumeran* ‘tarla faresi’ (Kabardey) < *cubran* (Karaçay-Malkar), *dombay* ‘yaban öküzü, bizon’ (Adige) < *dombay* (Karaçay-Malkar), *dombey* ‘yaban öküzü, bizon’ (Kabardey) < *dombay* (Karaçay-Malkar), *donguaz* ‘domuz’ (Adige) < *tonguz* (Karaçay-Malkar), *donguz* ‘domuz’ (Kabardey) < *tonguz* (Karaçay-Malkar), *dudak* ‘toy kuşu’ (Adige, Kabardey) < *dudak* (Karaçay-Malkar), *emliç* ‘eğitilmemiş at’ (Adige) < *emilik* (Karaçay-Malkar), *hager* ‘av köpeği’ (Kabardey) < *eger* (Karaçay-Malkar), *huara* ‘iyi cins at’ (Kabardey) < *hora* (Karaçay-Malkar), *kamzegu* ‘karınca’ (Adige) < *kamjak* ‘böcek’ (Karaçay-Malkar), *kaplan* ‘kaplan’ (Adige) < *kaplan* (Karaçay-Malkar), *kaplen* ‘kaplan’ (Kabardey) < *kaplan* (Karaçay-Malkar), *kargey* ‘şahin, doğan’ (Kabardey) < *kırgıy* ‘aladoğan’ (Karaçay-Malkar), *kaz* ‘kaz’ (Kabardey, Adige) < *kaz* (Karaçay-Malkar), *kıdır* ‘katır’ (Adige, Kabardey) < *kadır* (Karaçay-Malkar), *kıv* ‘kuğu’ (Kabardey) < *kuv* (Kumuk, Karaçay-Malkar), *kunajın* ‘kısırak’ (Kabardey) < *kunacin* (Karaçay-Malkar), *kunan* ‘tay’ (Adige) < *kunan* (Karaçay-Malkar), *kunduz* ‘kunduz’ (Kabardey) < *kunduz* (Karaçay-Malkar), *samır* ‘samur, köpek cinsi’ (Adige, Kabardey) < *samır* (Karaçay-Malkar), *şagdiy* ‘at cinsi’ (Kabardey) < *çagıdıy* (Karaçay-Malkar), *tane* ‘dana’ (Adige, Kabardey) < *tana* (Karaçay-Malkar), *teçehu* ‘teke’ (Adige) < *teke* (Karaçay-Malkar), *yemliç* ‘eğitilmemiş at’ (Kabardey) < *emilik* (Karaçay-Malkar), *yemliç* ‘eğitilmemiş at’ (Adige) < *emilik* (Karaçay-Malkar).

Giyim-Kuşam Adları

başlık ‘başlık’ (Kabardey, Adige) < *başlık* (Karaçay-Malkar), *başmak* ‘ayakkabı’ (Kabardey) < *başmak* (Karaçay-Malkar), *gebeneç* ‘kapüşonlu keçe pelerin’ (Kabardey) < *gebenek* (Karaçay-Malkar), *gonçec* ‘pantolon’ (Adige, Kabardey) < *könçek* (Karaçay-Malkar), *gönşec* ‘pantolon’ (Kabardey) < *könçek* (Karaçay-Malkar), *guenşırık* ‘ayakkabı’ (Kabardey) < *gönçarık* (Karaçay-Malkar), *kaptal* ‘kaftan’ (Kabardey) < *kaptal* (Karaçay-Malkar), *kaptan* ‘kaftan’ (Adige) < *kaptal* (Karaçay-Malkar), *şeruk* ‘ayakkabı, çizme’ (Adige) < *çuruk* (Karaçay-Malkar), *şeruku* ‘ayakkabı, çizme’ (Kabardey) < *çuruk* (Karaçay-Malkar), *şırıku* ‘çizme’ (Adige) < *çuruk* (Karaçay-Malkar).

Eşya Adları

altmak ‘torba’ (Kabardey) < *artmak* ‘heybe’ (Karaçay-Malkar), *arcen* ‘hasır’ (Kabardey) < *cegen* (Karaçay-Malkar), *arkan* ‘kement’ (Kabardey) < *arkan* (Karaçay-Malkar), *arkin* ‘kement’ (Adige) < *arkan* (Karaçay-Malkar), *arşın* ‘arşın’ (Adige, Kabardey) < *arşın* (Karaçay-

Malkar), *beklavuş* ‘sedye, tahtirevan’ (Kabardey) < *boklavuş* (Karaçay-Malkar), *damıga* ‘damga, arma’ (Kabardey) < *tamga* (Karaçay-Malkar), *gogon* ‘güğüm’ (Adige) < *gögen* (Karaçay-Malkar), *gueguen* ‘güğüm’ (Kabardey) < *gögen* (Karaçay-Malkar), *kamış* ‘kamçı’ (Adige) < *kamçi* (Karaçay-Malkar), *kamuşı* ‘kamçı’ (Kabardey) < *kamçi* (Karaçay-Malkar), *kap* ‘çuval’ (Kabardey) < *kap* (Karaçay-Malkar), *kaphen* ‘tuzak, kapan’ (Kabardey) < *kaphan* (Karaçay-Malkar), *kapkan* ‘tuzak, kapan’ (Adige) < *kaphan* (Karaçay-Malkar), *kapşik* ‘torba, kap’ (Adige-Şapsığ) < *kapçık* (Karaçay-Malkar), *kermak* ‘olta iğnesi’ (Kabardey) < *karmak* (Karaçay-Malkar), *kumgan* ‘ibrik’ (Adige, Kabardey) < *kumgan* (Karaçay-Malkar), *şuan* ‘dökme kazan’ (Kabardey) < *çoyun* (Karaçay-Malkar), *tabe* ‘tava’ (Adige, Kabardey) < *taba* (Karaçay-Malkar), *uti* ‘ütü’ (Adige) < *itüv* (Karaçay-Malkar), *yetü* ‘ütü’ (Kabardey) < *itüv* (Karaçay-Malkar).

Yiyecek-İçecek Adları

ayran ‘ayran’ (Adige) < *ayran* ‘yoğurt’ (Karaçay-Malkar), *baliy* ‘vişne’ (Adige, Kabardey) < *baliy* (Karaçay-Malkar), *becin* ‘pişirilmiş mayalı boza hamuru’ (Adige) < *begene* (Karaçay-Malkar), *becine* ‘pişirilmiş mayalı boza hamuru’ (Kabardey) < *begene* (Karaçay-Malkar), *corme* ‘ışkemmeden yapılan bir yemek’ (Adige) < *cörme* (Karaçay-Malkar), *harbiz* ‘karpuz’ (Kabardey) < *harbuz* (Karaçay-Malkar), *hatık* ‘çörek, bazlama’ (Adige) < *katık* ‘küçük yuvarlak bazlama’ (Karaçay-Malkar), *hetik* ‘çörek, bazlama’ (Kabardey) < *katık* ‘küçük yuvarlak bazlama’ (Karaçay-Malkar), *hurbız* ‘karpuz’ (Adige) < *harbuz* (Karaçay-Malkar), *jerume* ‘ışkemmeden yapılan bir yemek’ (Kabardey) < *cörme* (Karaçay-Malkar), *jizum* ‘üzüm’ (Kabardey) < *cüzüm* (Karaçay-Malkar), *kab* ‘kabak’ (Kabardey) < *kab* (Karaçay-Malkar), *kurt* ‘bir tür kurutulmuş peynir’ (Kabardey) < *kurt* (Karaçay-Malkar), *şagır* ‘şarap’ (Kabardey) < *çagır* (Karaçay-Malkar), *yeren* ‘ayran’ (Kabardey) < *ayran* (Karaçay-Malkar).

Coğrafi Adlar

auz ‘vadi’ (Kabardey) < *avuz* (Karaçay-Malkar), *Bahsen* ‘ırmak adı’ (Kabardey) < *Bahsan~Bashan* (Karaçay-Malkar), *beşto* ‘batı’ (Kabardey) < *beştav* (Karaçay-Malkar), *guel* ‘göl’ (Kabardey) < *köl* (Karaçay-Malkar), *Şecem* ‘ırmak adı’ (Kabardey) < *Çegem* (Karaçay-Malkar), *temir* ‘kuzey’ (Adige) < *temirkazak* (Karaçay-Malkar), *temirkazak* ‘demirkazık yıldızı’ (Adige) < *temirkazak* (Karaçay-Malkar), *tenciz* ‘deniz’ (Kabardey) < *tengiz* (Karaçay-Malkar), *Terç* ‘Terek Irmağı’ (Kabardey) < *Terk* (Karaçay-Malkar), *tolkun* ‘dalga’ (Kabardey) < *tolkun* (Karaçay-Malkar).

Toplumsal Hayata Dair Kelimeler

abrec ‘savaşçı, akıncı’ (Adige, Kabardey) < *abrek* (Karaçay-Malkar), *ade* ‘baba’ (Kabardey, Adige) < *ata* (Karaçay-Malkar), *ane* ‘anne’ (Adige) < *ana* (Karaçay-Malkar), *atalık* ‘manevî babalık’ (Adige, Kabardey) < *atalık* (Karaçay-Malkar), *batır* ‘bahadır’ (Adige, Kabardey) < *batır* (Karaçay-Malkar), *bay* ‘zengin, varlıklı’ (Adige, Kabardey) < *bay* (Karaçay-Malkar), *becend* ‘kiralık’ (Kabardey) < *begend* (Karaçay-Malkar), *bey* ‘zengin, varlıklı’ (Kabardey) < *bay* (Karaçay-Malkar), *bırak* ‘bayrak’ (Adige) < *bayrak* (Karaçay-Malkar), *bıram* ‘bayram’ (Adige) < *bayram* (Karaçay-Malkar), *catsı* ‘yatsı’ (Adige) < *catsı* (Karaçay-Malkar), *cıl* ‘oniki hayvanlı takvim sisteminde yıl’ (Adige) < *cıl* (Karaçay-Malkar), *çenceş* ‘istişare, danışma’ (Kabardey) < *kengeş* (Karaçay-Malkar), *feter* ‘daire, konut’ (Adige) < *fatar* (Karaçay-

Malkar), *jası* ‘yatsı’ (Kabardey) < *catsı* (Karaçay-Malkar), *kabak* ‘köy’ (Kabardey) < *kabak* (Karaçay-Malkar), *karahalk* ‘emekçi halk, fakir fukara’ (Kabardey) < *karahalk* (Karaçay-Malkar), *karal* ‘devlet’ (Kabardey) < *kıral* (Karaçay-Malkar), *karalıgo* ‘devlet’ (Adige) < *kıral* (Karaçay-Malkar), *kengeş* ‘istişare, danışma’ (Kabardey) < *kengeş* (Karaçay-Malkar), *kuenak* ‘dost, misafir’ (Kabardey) < *konak* (Karaçay-Malkar), *kulkaşhan* ‘fırar eden köle’ (Kabardey) < *kulkaşhan* (Karaçay-Malkar), *satuv* ‘ticaret’ (Adige) < *satuv* (Karaçay-Malkar), *satuvşı* ‘tüccar’ (Adige) < *satuvçu* (Karaçay-Malkar), *savgat* ‘hediye’ (Kabardey) < *savgat* (Kumuk)~*savga* (Karaçay-Malkar), *telmaş* ‘tercüman’ (Adige) < *tilmaç* (Karaçay-Malkar), *thamade* ‘büyük, lider’ (Kabardey) < *tamada* (Karaçay-Malkar), *thamata* ‘büyük, lider’ (Adige) < *tamada* (Karaçay-Malkar), *tilmaş* ‘tercüman’ (Kabardey) < *tilmaç* (Karaçay-Malkar), *uram* ‘cadde, sokak’ (Adige, Kabardey) < *oram* (Karaçay-Malkar).

Adige-Kabardey dillerinde Karaçay-Malkar Türkçesine ait bazı kelimelerdeki yapım eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Sözelimi

amalsız ‘ümitsiz, çaresiz’ (Adige) < *amalsız* (Karaçay-Malkar), *amalşı* ‘usta, becerikli’ (Kabardey) < *amalçı* (Karaçay-Malkar), *azgen-tuzgen* ‘zayıf, halsiz’ (Adige) < *azgan-tozgan* (Karaçay-Malkar), *belcılı* ‘belli, açık, meşhur’ (Kabardey) < *belgili* (Karaçay-Malkar), *karuvtsız* ‘kuvvetsiz, çelimsiz’ (Adige) < *karuvtsuz* (Karaçay-Malkar), *kavgaşı* ‘kavgacı’ (Kabardey) < *kavgaçı* (Karaçay-Malkar), *kaygeşi* ‘kavgacı’ (Kabardey) < *kaygıçı* (Karaçay-Malkar), *kuleysiz* ‘fakir, yoksul, sefil’ (Kabardey) < *kolaysız* ‘cansız, durgun’ (Karaçay-Malkar), *kulıku* ‘memuriyet’ (Adige, Kabardey) < *kulluk* (Karaçay-Malkar), *kulıkuşı* ‘memur’ (Adige) < *kullukçu* (Karaçay-Malkar), *ogurlı* ‘uğurlu’ (Adige) < *ogurlu* (Karaçay-Malkar), *ogurtsız* ‘uğursuz’ (Adige) < *ogursuz* (Karaçay-Malkar).

Oset Dilindeki Karaçay-Malkar Türkçesi Kelimeler

ahsın ‘mide’ (Oset) < *aşhın* (Karaçay-Malkar), *alasa* ‘beygir’ (Oset) < *alaşa* (Karaçay-Malkar), *amtsek* ‘süt kardeşi’ (Oset) < *emçek* ‘meme, süt kardeşi’ (Karaçay-Malkar), *arık* ‘kanal’ (Oset) < *arık* (Karaçay-Malkar), *arkan* ‘kement’ (Oset) < *arkan* (Karaçay-Malkar), *başlık* ‘başlık’ (Oset) < *başlık* (Karaçay-Malkar), *basmah* ‘ayakkabı’ (Oset) < *başmak* (Karaçay-Malkar), *begeni* ‘pişirilmiş mayalı boza hamuru’ (Oset) < *begene* (Karaçay-Malkar), *bılamuk* ‘bulamaç çorbası’ (Oset) < *bılamuk* (Karaçay-Malkar), *biru* ‘çit, toprak set’ (Oset) < *buruv* ‘duvar, çit’ (Karaçay-Malkar), *cuzım* ‘üzüm’ (Oset) < *cüzüm* (Karaçay-Malkar), *çema* ‘gemi’ (Oset) < *keme* (Karaçay-Malkar), *çım* ‘kızılçık’ (Oset) < *çum* (Karaçay-Malkar), *çiyon* ‘dökme kazan’ (Oset) < *çoyun* (Karaçay-Malkar), *çuruk* ‘ayakkabı, çizme’ (Oset) < *çuruk* (Karaçay-Malkar), *denciz* ‘deniz’ (Oset) < *tengiz* (Karaçay-Malkar), *dudak* ‘toy kuşu’ (Oset) < *dudak* (Karaçay-Malkar), *dzabır* ‘çarık’ (Oset) < *çabır* (Karaçay-Malkar), *dzedir* ‘böğürtlen’ (Oset) < *züdür* (Karaçay-Malkar), *dzohar* ‘alacalı, desenli’ (Oset) < *cohar* (Karaçay-Malkar), *dzorga* ‘rahvan’ (Oset) < *corga* (Karaçay-Malkar), *garu* ‘kuvvet’ (Oset) < *karuv* (Karaçay-Malkar), *gontsaruh* ‘ayakkabı’ (Oset) < *gönçarık* (Karaçay-Malkar), *hadama* ‘pranga, kelepçe’ (Oset) < *kadama* (Karaçay-Malkar), *halavur* ‘muhafız, bekçi’ (Oset) < *kalavur* < *karavul* (Karaçay-Malkar), *haphan* ‘kapan’ (Oset) < *kaphan* (Karaçay-Malkar), *hırgu* ‘şahin, doğan’ (Oset) < *kırgıy* ‘aladoğan’ (Karaçay-Malkar), *honah* ‘dost, misafir’ (Oset) < *konak* (Karaçay-Malkar), *hunadzin* ‘iki yaşında inek’ (Oset) < *kunacin* (Karaçay-Malkar), *ırgay* ‘turnabalığı, somon’ (Oset) < *ırgay* (Karaçay-Malkar), *ıgar* ‘tazi’ (Oset) < *eger* (Karaçay-Malkar), *itu* ‘ütü’ (Oset) < *itüv* (Karaçay-Malkar), *jar* ‘şarkı’ (Oset) < *cır* ~ *jır* (Karaçay-Malkar), *kaban* ‘erkek yaban domuzu’ (Oset) < *kaban* (Karaçay-Malkar), *kapı* ‘kefir’ (Oset) < *gıyı* (Karaçay-Malkar), *kardak* ‘ot, çimen’ (Oset) < *kırdık* (Karaçay-Malkar), *keben* ‘ot yığını, tahıl demeti’ (Oset) < *geben* (Karaçay-Malkar), *kema* ‘gemi’ (Oset) < *keme* (Karaçay-Malkar), *kenges* ‘istişare, danışma’

(Oset) < *kengeş* (Karaçay-Malkar), *kerttu* ‘armut’ (Oset) < *kertme* (Karaçay-Malkar), *kezuv* ‘zaman, sıra, an’ (Oset) < *kezüv-közüv* (Karaçay-Malkar), *mora* ‘koyu kahverengi’ (Oset) < *mor* ‘kahverengi’ (Karaçay-Malkar), *sagıs* ‘düşünce, düşünme’ (Oset) < *sagış* (Karaçay-Malkar), *sap-*’tırıs gitmek’ (Oset) < *çap-* ‘koşmak’ (Karaçay-Malkar), *sokkur* ‘kör’ (Oset) < *sokur* (Karaçay-Malkar), *solpı* ‘kepçe’ (Oset) < *çolpu* (Karaçay-Malkar), *tagana* ‘yalak’ (Oset) < *tegene* (Karaçay-Malkar), *talğır* ‘çakır, alacalı’ (Oset) < *talğır* (Karaçay-Malkar), *tarpan* ‘vahşi at’ (Oset) < *tarpan* (Karaçay-Malkar), *tavbi* ‘prens, bey’ (Oset) < *tavbiy* (Karaçay-Malkar), *telmaç* ‘tercüman’ (Oset) < *tulmaç* (Karaçay-Malkar), *tin* ‘sincap’ (Oset) < *tyın* (Karaçay-Malkar), *tolpar* ‘yiğit, kahraman’ (Oset) < *tulpar* (Karaçay-Malkar), *tuman* ‘on bin’ (Oset) < *tümen* (Karaçay-Malkar), *urunduk* ‘karyola’ (Oset/Digor) < *orunduk* (Karaçay-Malkar), *yemlik* ‘eğitilmemiş at’ (Oset) < *emilik* (Karaçay-Malkar), *zansah* ‘gevezelik’ (Oset) < *canşak* (Karaçay-Malkar), *zorma* ‘işkembeden yapılan bir yemek’ (Oset) < *cörme* (Karaçay-Malkar). (Tavkul 2002: 356-375)

Sonuç olarak, Kafkasya halklarının dillerini ve kültürlerini etkileyen dört Türk lehçesinin Kafkasya’da konuşulmakta olduğunu görmekteyiz.

Bunlardan Kafkasya halkları üzerinde nispeten yüzeysel etki bırakan lehçelerden biri, Kafkas Ötesindeki Azerbaycan’dan Kafkasya’nın Dağıstan bölgesine gelerek Derbent civarında yerleşen Azerilerin *Oğuz* grubuna giren lehçeleri Azerice, diğeri ise Kafkasya’nın kuzey düzlüklerinde dağınık biçimde yerleştirilen Nogayların *Kıpçak* grubuna giren lehçeleri Nogaycadır.

Kafkasya halkları ile bütünleşen ve dilleri ile Kafkas kültürüne damgalarını vuran iki Türk boyu ise Karaçay-Malkar ve Kumuk halklarıdır. Kafkasya’da ortaya çıkan bu iki Türk halkının dilleri ve kültürleri etkileşim açısından geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Kumuk Türkçesi uzun yüzyıllar boyunca Doğu Kafkaslarda ortak anlaşma dili olurken, aynı vazifeyi Batı ve Orta Kafkaslarda Karaçay-Malkar Türkçesi yüklenmiştir. Tarihî kaynaklar bu bilgiyi doğrularken, elimizdeki linguistik veriler de bunu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Abdullayev, A.A. (1982), “Nekotorie Nablyudeniya Nad Türkizmami v Aspekte Laksko-Russkogo Bilingvizma”. **Türksko-Dagestanskije Yazıkovije Kontaktı** / redaktör: N.S. Cidalayev.-Mahaçkala.

Aliyev, Kamil (1995), “Kumukların Tarihî ve Günümüzdeki Sorunları”. **Avrasya Etüdleri**, (2), Yaz.

Baddeley, John F. (1989), **Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil**. (Çev. Sedat Özden).-İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Bala, Mirza (1970), “Kumuklar”. **İslam Ansiklopedisi**, 6. cilt, İstanbul.

Baskakov, N. A. (1966), “Nogayskiy Yazık”. **Yazıkı Narodov SSSR. Türkские yazıkı**. 2. cilt.-Moskva.

Bayçorov, S.Ya. (1989), **Drevnetürkские Runičeskie Pamyatniki Evropı**.-Stavropol.

Cidalayev, N.S. (1982), “Türksko-Dagestanskije Yazıkovije Kontaktı-Obşçaya Harakteristika”. **Türksko-Dagestanskije Yazıkovije Kontaktı** / redaktör: N.S. Cidalayev.-Mahaçkala.

Eren, Hasan (1975), “Kumuk Türkçesi”. **Türk Ansiklopedisi**, XXII. cilt.

Kereytov, R.H., (1989). “ Narodnyy Kalendar i Kalendarnaya Obryadnost Nogaytsev”. **Kalendar i Kalendarnaya Obryadnost Narodov Karaçayevu-Çerkesii.-Çerkessk.**

Tavkul, Ufuk (1993), **Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür: Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme.**-İstanbul: Ötüken.

Tavkul, Ufuk (2002), “The Socio-Linguistic Aspect of Cultural Interaction Among the Peoples of the Caucasus”. **Acta Orientalia**, 55 (4), 353-377.